

лизација". „Gazzetta di Salerno" оди подалеку во определувањето впечатокот на оваа книга, нагласувајќи дека: „Македонија е мала нација, но е нација, не е провинција." На ова се придружува „Mondo Lirico", за да потенцира на свој начин дека „Еден народ, како што се Македонците, којшто имаше минато богато со хероизам, саможртви, индивидуални и колективни вредности, достоин е да биде благороднички почитуван меѓу добродетелите на човештвото."

Поволниот одзив на книгата на Нуриџани уште еднаш ја потврдува нејзината вредност, како студија што го отворила прозорецот за афирмативно разбирање на македонската вистина, на Македонија, што беше вчера, на Македонија, што е денес. Ова англиско издание оди потаму, тоа уште повеќе го проширува хоризонтот, на поуниверзален план ја афирмира Македонија. Книгата и овој пат мошне солидно и технички е опремена, со

бројни илустрации и со модерна графичка опрема. Со тоа уште повеќе се зголеμουва впечатокот за оваа студија, како мошне значајна и стојносна публикација за Македонија. Придонесот и овој пат на Нуриџани е навистина голем. Адмиралот на неговата кон Македонците и овој пат доаѓа до најсилен израз. Затоа уште еднаш и по овој пат ја изразуваме кон него должната почит и признание. Можеби оноа, што тој го има напишано на крајот од својата книга достатно бриљантно ја осветлува неговата почит кон Македонија: „На крајот од мојата книга посветена на Македонија, јас сакам уште еднаш да ја изразам мојата возбуда кон нејзините храбри синови, кои се борат денес за светла и среќна иднина." Таа негова адмирација се повлекува од почетокот до крајот на книгата. Затоа и таа негова афирмативност, возбудувала со својата објективност, и натаму ќе чини фундамент на вистината.

Манол Пандевски, Политичките партии и организации во Македонија (1908—1912).
Изд. „Култура". Скопје 1965, стр. 439

Книгата „Политичките партии и организации во Македонија (1908—1912)" од Д-р Манол Пандевски е разделена на три дела, содржи предговор и заклучок, а на крајот се дадени и забелешки, кратенки, извори и литература, како и регистер на личните имиња.

Во првиот дел — „Основни моменти во економскиот и општествено-политичкиот развиток на Македонија во првата деценија од XX век" — авторот отпрвин се задржал и го дал економско-социјалниот развиток на Македонија во разгледуваниот период. Притоа авторот сосема правилно се изјаснил кога навел дека во почетокот на XX век Турција, а во нејзиниот состав и Македонија, преставувала полуколонијална аграрна држава во која основното производно средство си останала земјата. Доста аргументирано авторот ги осветлил аграрните односи, базирани главно врз беговската аграрна сопственост. Ваквите аграрни односи, како и застарениот даночен систем, ги држеле во бездушна експлоатација и во постојано незадоволство македонското селанство. Тоа била причина, наведува авторот, постојниот класен антагонизам да се испреплетат и со нацио-

нални и верски моменти. Авторот сосема правилно смета дека полуколонијалната економска и финансиска зависност на Турција од европските империјалистички сили го спречувале развитокот на индустријата и занаетчиството и воделе кон натамошна пауперизација на народните маси. Младотурците по земањето на политичката власт, наведува авторот, не извршиле никакви структурални општествени замени, ниту им ја подобриле положбата на народните маси, оставајќи ја, со тоа, неизменета и основата за натамошни остри класни, политички и национални борби. Лошата економска положба довела до појава на глад (1909), до епидемија на Колера (1911) и го продолжила масовното економско емигрирање на одвишната работна снага од Македонија.

Врз база на современ изворен материјал и опширна литература, авторот успеал доста успешно да ни го расветли и политичкиот развиток. Авторот сосема правилно се изјаснил, кога навел дека придобивките од уставната победа се ограничиле единствено врз политички план, воведувајќи, за извесен временски период, општествен мир

и лична сигурност. Токму поради тоа, истакнува авторот, уставната победа била поздравена од народните маси со гласни одушевувања и надежи, зашто тоа ѝ ставила крај на дотогашната вооредно тешка политичка ситуација во Македонија, која била исполнета со политички процеси, затворања, прогонувања и убиства. Притоа, притисокот над македонскиот народ, бил спроведуван како од турско-султанската власт така и од врхоистички, андартски (грчки), српски и муслимански чети и терористички групи, кои, сите заедно, создале една хаотична положба во Македонија. Победата на уставното движење, популарно наречена „хуриет“ (слобода), се манифестирала со сепаратни демонстрации низ поголемите македонски градови кои протекле под знакот на меѓусебно муслиманско-христијанско збратимување, со легализирање на постојните чети, со ослободување на политичките затвореници од македонските градови и сл. Поради сето тоа, авторот застанал на гледиште дека овој период може да се означи како период на револуционерниот подем.

Наскоро, меѓутоа, истакнува авторот, Младотурците презеле мерки да го задржат револуционерниот процес. Тие ја поделиле власта со султанот Абдул Хамид II, со кое почнала нова фаза во политичкиот развој и на Македонија, која се карактеризирала како уставно двовластие. Во почетокот на 1909 година султанската реакција извршила контрареволуционерен удар во Цариград, обидувајќи се да го врати апсолутистичкиот политички систем. Инспирации за тој удар дале и европските империјалистички сили, а и балканските монархии, кои непријателски ја дочекале Младотурската револуција. И покрај широката поддршка победници изгледе Младотурците. Тие, употребувајќи сила, ја задушиле реакцијата. Наскоро, Народното собрание го детронирало Абдул Хамид II, а со тоа почнал период на еднолично владеење на Младотурската партија.

Заврстувајќи се на власт, Младотурците побрзале да донесат реакционерни закони. Бидејќи новодонесените законски одредби не ги дале очекуваните резултати, Младотурците се ангажирале да применуваат војнапарламентарни средства за владеење. Во текот на 1910—1911 година, истакнува авто-

рот, Младотурската партија организи-рала масовно доселување на муслимански колонисти (мухаџири) во Македонија, со цел да ги затврди своите расклатени позиции овде. Исто така, присилно биле разоружувани македонските маси. Во овој период, констатира авторот, биле одново зачестени убиствата врз Македонците; мнозина биле затворени и прогонети.

Ваквата положба ја искористиле соседните вооружени пропаганди. Нивните оружени сили — четите, истакнува авторот, извршиле низа атентати и на овој начин во многу места ги предизвикале Турците да се одмаздуваат над незащитеното македонско население. Со тоа хаотичната положба во Македонија одново била повратена. Авторот сосема правилно констатирал дека Младотурците во овој момент ја изгубиле политичката иницијатива и контрола над настаните во Македонија.

Во вториот дел на книгата авторот го разгледал формирањето, потоа програмските постапки и акции на политичките партии и групи.

Со особено внимание авторот ја расветлил Младотурската партија „Обединение и напредок“. Го разјаснил постанокот и програмските постапки на оваа владеечка партија. Ги прикажале се исто така односите на „Обединение и напредок“ со останатите политички партии и организации во Македонија. Овие односи, истакнува авторот, се карактеризирале како типично маџавелистички односи, при кое Младотурците им биле секогаш наклонети на конзервативните и реакционерни општественополитички сили. Тие најрано и најсилно, вели авторот, се нафрлиле врз револуционерно-демократското крило на Македонската револуционерна организација, предводена од Јане Сандански.

Голем простор во книгата авторот дал на Народната федеративна партија. Притоа доста аргументирано и исправно ни ја дал генезата на оваа партија, т. е. нејзиното основање, развојот и организационен строеж. Оваа партија, како легална политичка корпорација во Македонија, констатирал авторот, произлегла од левото крило на ВМОРО, кое се ориентирало кон соработка со сите прогресивни сили во Турција, а во борба против султанскиот апсолутизам. Авторот истакнува дека во својот организационен развој оваа партија

поминала низ неколку фази. До почетокот на 1909 година трите окружни организации од левацата (серска, струмичка и солунска) официјално се именувале како Македонско-одринска револуционерна организација (МОРО), која била предводена, главно, од Јане Сандански. Напорите на нејзините раководители биле насочени кон создавање на единствен националноослободителен фронт, со цел да се извојуваат адекватни придобивки во условите на почнатиот револуционерен подем во Турција. Меѓутоа, заклучил авторот, противакциите на бугарските пропагандни фактори во Македонија, во прв ред на врховистичките терористи, опортунизмот на македонското граѓанство и на раководните кадри од Струмичкиот револуционерен округ, потоа од Солунскиот, како и реакционерната младотурска политика, создале во ова време да не се постигне пожелното единство. Со особено внимание авторот ги проследил и акциите на Народната федеративна партија до почетокот на 1910 година, потоа фракциите, внатрешните судрувања, социјалната структура и карактерот на Народната федеративна партија.

Пропагандно-политичките организации исто така ги осветлил авторот. Притоа дошол до заклучок дека по уставната победа успеале да создадат свои политички организации во Македонија соседните балкански држави. Меѓу сите нив, по својата организираност и јачина, се издвојувал, вели авторот, Сојузот на бугарските конституциони клубови, кој бил формиран во септември 1908 година. Овој сојуз, создаден со асистенција и парични средства од одделни бугарски државни органи, на Егзархијата и на врховистичката ВМОР, успеал, истакнува авторот, да ги привлече во своите редови и поголемиот дел од македонското граѓанство. Српската и грчката национална пропаганда, исто така, создале свои политички организации. Српската организација била раководена од Главен одбор со седиште во Скопје. Таа, истакнува авторот, дејствувала повеќе во северните македонски подрачја, а грчката пак — раководена од Солун — во јужните. Во Македонија во текот на 1908—1909 година дејсвувале, вели авторот, и неколку албански политички клубови.

Со особено внимание авторот ги проследил македонските социјалистички

организации во разгледуваниот период. Притоа тој истакнал дека уставно-парламентарниот поредок ги импулсирало и социјалистичките кадри, кои создале свои организации и друштва во повеќето македонски градови. Дел од социјалистите активно се вклучиле и во Народно Федеративната партија, во која особено се истакнале Димо Хаџи Димов, Никола Харлаков и Димитар Влахов. За оваа развојна фаза на социјалистичкото движење во Македонија, истакнал авторот, е битно тоа што социјалистичките организации дејствувале организационо и идејно-политички разединети. Сепак, иако разединети и релативно малубројни, социјалистите развиле широка активност во Македонија. Како посебно значајни акции на социјалистите, авторот го издвоил митингот во Солун, одржан во јуни 1909 година против донесувањето на законот за забрана на штрајковите, и протесниот собир на солунското работништво во октомври 1911 година против италијанската агресивна војна во Северна Африка.

Третиот дел од книгата го зафаќа периодот на слабеење и распаѓање на турското господство во Македонија. Неколкуте месеци од почетокот на 1912 година до Балканските војни, се изразиле, констатира авторот, како време на целосна криза на економскиот и општествено-политичкиот систем на Турција на Балканот, што силно и го поткопало значењето на Младотурската партија. На надворешен политички план Младотурците го изгубиле оној престиж што лесно го спечелиле во 1908 година. Нивната партија, за да ја сузбие опозицијата во земјата, го распуштила Парламентот, распишувајќи нови избори, кои се одржале од јануари до март 1912 година. Авторот е наполно прифатлив, кога вели дека против режимската партија во изборно-политичките и национално-пропагандните борби излегле, заедно со турската опозиција, и бугарските и грчките пропагандно-политички институции и групи. Бугарската Егзархија и грчката Патријаршија склучиле дури меѓу себе изборно-политички блок, кој преставувал македонски пандан на бугарско-грчкиот меѓудржавен воен сојуз за заземање и делба на Македонија. Воопшто, истакнува авторот, носителите на политиката на соседните балкански монархии во Македонија се ангажирале да создадат поволна атмосфера за поч-

нување на антитурска војна со која да ја заменат турската со своја доминација над македонскиот народ.

Од изложеното би можело да се заклучи дека трудот на М. Пандевски, кој е работен како докторска дисертација, целосно го расветлува еден од

најважните периоди од историјата на македонскиот народ. Базиран врз многубројна објавена и необјавена архивска документација, тој преставува еден важен придонес за македонската историографија, посебно и историјата на балканските земји и Турција воопшто.

Б. П.

Martin Zöller, Kazimierz Leszczyński, „Fall 7“ VEB DEUTSCHER Verlag der Wissenschaften, Berlin 1965

Предмет на оваа книга — што ја составија источно-германскиот историчар Мартин Целер и полскиот историчар Казимир Лешчински — е судењето на група га генерали, највисоки команданти на германската војска на Балканот и во Норвешка, завршено пред Американскиот воен суд во Нирибег на 19. II. 1948 год. Долгиот уведен дел на оваа книга го напиша Мартин Целер, за да даде кратка историја на Народноослободителната борба во Југославија, Грција и Албанија, со посебен осврт на злочините на германската војска. Целер најмногу напиша за настаните во Југославија. Тој ги обработи сите видови на нацистичкиот терор, физичкото и духовното насилство над населението, истакнувајќи ги југословенските загуби. Давајќи историографски приказ, Целер најмногу се задржа на 1941 година, што му го овозможувале така да се каже речиси единствено југословенските извори со кои тој се помагал. Тој е согласен со југословенските писатели во оценувањето на карактерот на германската окупација; во неа тој гледа инструмент на една угнетувачка сила на која еднакво и служат специјалните терористички трупи и сите други воени и управни сили. Тој заклучок наоѓа во главниот дел на книгата многу поединечни поткрепувања.

На воените злочинци им се судело според Декларацијата за германските зверства (донесена во Москва на 30 октомври 1943), заклучоците од Кримската (11 февруари 1945) и Постдамската конференција (2 август 1945) и според Повелбата на Обединетите нации. Судењето траело 117 дни, пред Американскиот воен суд во Нирибег,

на групата од 12 генерали, обвинети за воени злочини и злочини против човечноста, направени на Балканскиот Полуостров и во Норвешка. Генералите биле обвинети: дека биле извршители и учесници во убиството на стотина илјади жители на Југославија, Грција, Албанија и Норвешка; дека биле извршители и учесници во одземањето и уништувањето на јавниот и приватниот имот; дека го оневозможувале признавањето на статусот на завојувана страна на народноослободителните војски, дека заповедале или извршувале злоставување на цивилното население, земање заложници, одведување патриоти во концентрациони логори и на принудна работа.

Американскиот воен суд сочинил правно образложение дека германската војска во Југославија, Грција, Албанија и Норвешка била присутна заради свои оперативни задачи, со право да врши окупација и да го принуди непријателот на потполно потчинување. Ослободителните сили, спротивно на неа, доколку не ги подржува легална влада се лишени од правото на завојувачка страна. Тој суд го сметал законито земањето заложници за окупационата војска да осигури мирно однесување на населението. Судот нашол доста правни причини окупацијата да ја дефинира како легална стостојба, а отпорот против неа како незаконита дејност. Воден от таа концепција, Американскиот воен суд донел блага пресуда.

Зад групата значајни документи за злосторничката одговорност на генералите на Вермахт во оваа книга се објавува, во Целеровиот превод, меморандумот на Здружението на правници-